

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОТОЧНОГО ЕТАПУ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАОСВІТИ В УКРАЇНІ

Резюме

Висвітлено актуальність потреби впровадження медіаосвіти в освітній системі України з урахуванням необхідності протидії деструктивним інформаційним та психологічним складовим зовнішньої агресії та змін, що відбуваються в українській та глобальній медіасфері. Проаналізовано виклики та проблемні моменти, притаманні поточному етапу впровадження медіаосвіти та критичного мислення.

З метою підвищення ефективності впровадження медіаосвіти запропоновано низку рекомендацій:

- провести дослідження змін у вітчизняній та глобальній медіасфері з метою розробки перспективної програми розвитку медіаосвіти в Україні з урахуванням змін, що відбуваються у функціонуванні медіа та медіаповідомлень;
- розробити комплексну програму підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів з метою надання майбутнім та вже працюючим педагогам кваліфікацій, необхідних для ефективного впровадження медіаосвіти;
- ініціювати процес підвищення професійних стандартів у ЗМІ та професійній спільноті з урахуванням необхідності поширення медіаграмотності та критичного мислення як серед молоді, так і в українському суспільстві в цілому;
- утворити Міжвідомчу робочу групу з питань координації процесу впровадження медіаосвіти в освітню систему та медіапросвіти дорослого населення з метою оптимізації взаємодії відповідних центральних органів виконавчої влади.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОТОЧНОГО ЕТАПУ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАОСВІТИ В УКРАЇНІ

Підвищення якості освіти є одним із головних пріоритетів державної політики в освітній сфері. Особливе значення надається переорієнтації освіти на формування необхідних для життя ключових компетентностей, тобто забезпеченні зростання ступеня відповідності змісту і форм освіти соціально-економічним реаліям у світі, що змінюється. В рамках процесу реформування вітчизняної системи освіти здійснюється впровадження медіаосвіти, медіа- та цифрової грамотності, покликаних стати ефективним рушієм оновлення української освітньої галузі та суспільства в цілому.

Актуальність медіаосвіти і критичного мислення для вітчизняної освітньої галузі визначається змінами у національній та глобальній економіці, а також змінами у функціонуванні традиційних і нових медіа та медіаповідомлень. Протягом останніх двох десятиліть дедалі потужнішу роль у цьому процесі відіграє піднесення базованих на інтернет-технологіях соціальних медіа, у першу чергу соціальних мереж на зразок Facebook. При цьому новітні медіа, будучи переважним джерелом інформації, ідей і суджень для професіоналів у царині традиційних медіа, опосередкованим чином справляють потужний вплив на тих, хто безпосередньо користується ними не так активно, віддаючи перевагу, наприклад, телебаченню. В умовах швидкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та демократичного політичного устрою, у якому свобода слова і медіа (як традиційні, так і новітні) відіграють одну з ключових ролей, краще розуміння змін у медіасфері веде до розробки як нових ефектних засобів інформаційного впливу, так і інструментів та методів протидії ним. З огляду на це, одне із головних завдань медіаосвіти полягає в тому, щоб ознайомити учнів і студентів з позитивними та негативними сторонами традиційних та особливо новітніх медіа, навчити ефективно ними користуватися у вирішенні

повсякденних життєвих завдань, оцінювати достовірність інформаційних джерел, критично ставитися до медіаповідомлень.

Дедалі більшого поширення у школах набувають різноманітні інтерактивні мультимедійні комп'ютерні комплекси, центром яких є спеціальній інтерактивні (сенсорні) класні дошки та сучасні проектори, за допомогою яких у навчальний процес можливо інтегрувати широкий спектр аудіовізуальних інтерактивних матеріалів та навчальних інструментів. Внаслідок цього одним із суттєвих викликів, що постає перед системою освіти є розробка ефективного навчального змісту, який уповні відповідатиме значним можливостями новітніх технічних засобів.

Ще один чинник актуальності впровадження медіаосвіти і критичного мислення в освітній системі України зумовлюється необхідністю протидії зовнішнім деструктивним інформаційним впливам, формування у молодого покоління опірності до них, а в більш широкому сенсі – зміцнення єдності суспільства та суспільної консолідації. У триваючій гібридній агресії проти України активно застосовується широкий арсенал медійних засобів, у тому числі нових медіа – інтернет-сайтів, блогів, соціальних мереж. Суттєва особливість названих новітніх інформаційних носіїв полягає у їх набагато вищій стійкості до традиційних обмежувальних заходів: якщо в телевізійному просторі ефективно протистояти ворожій пропаганді можливо через законодавче обмеження поширення мовлення відповідних каналів в ефірі і кабельних мережах, то дієве обмеження антиукраїнської пропаганди і неправдивої інформації в Інтернеті, з огляду на глобальний характер технології, навряд чи є технічно можливим. Також можна прогнозувати подальшу активізацію інформаційним агресором використання адресності нових медіа.

Інформаційна агресія проти України, що відбувається з широким використанням традиційних і нових медіа, вимагає, поряд зі вжиттям адекватних обмежувальних заходів, активної наступальної протидії:

- 1) витіснення ворожої пропаганди та маніпулятивних медіаповідомлень

якісним вітчизняним медійним продуктом та 2) формування в української аудиторії (передусім учнівської молоді) критичного ставлення до отримуваної інформації та навичок її аналізу щодо виявлення пропагандистської маніпулятивності. Навички критичного сприйняття інформації в Інтернеті і традиційних ЗМІ, аналізу медійних повідомлень, оцінювання їх достовірності і об'єктивності може і повинна формувати українська медіаосвіта. У змістовному плані потрібно посилювати контрпропагандистські, виховні та загальнополітичні складові, спрямовані на опір ворожій пропаганді й маніпуляціям, у тому числі навички критичного аналізу медійних повідомлень, викриття упереджених, неправдивих та маніпулятивних повідомлень та мотивів їхніх авторів і замовників.

У процесі впровадження медіаосвіти потрібно постійно зважати на необхідність попередження ризиків, пов'язаних зі швидким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та їх проникненням в усі сфери життя. Так, з одного боку, найрізноманітніша інформація стає набагато доступнішою, однак, з іншого, виокремлення справді важливої, достовірної і корисної інформації вимагає не тільки додаткових зусиль, а й нових компетенцій, що повинні спиратися на міцну світоглядну основу, спільні для всього суспільства цінності. Згадані нові компетенції стають дедалі важливішими для повсякденного життя і діяльності особи (наприклад, у питаннях трудової діяльності, налагодження потрібних контактів, отримання різноманітної економічної інформації тощо).

Потрібно зважати також на те, що поширення новітніх комунікаційних технологій та пов'язаних з ними інструментів і засобів сприяє подальшій фрагментації інформаційного простору і, внаслідок цього, усього суспільства – зростанню кількості не пов'язаних одна з одною соціальних груп, раніше об'єднаних єдиним культурно-інформаційним полем спільних соціальних практик та традиційних друкованих і електронних ЗМІ. Для того, щоб виокремлювати достовірну й неупереджену інформацію, дедалі потрібнішими стають не тільки специфічні уміння і навички, а й міцна

загальна світоглядна основа, яка спонукає до постійного зіставлення й аналізу фактів і оцінок, пошуку альтернативних джерел інформації, формування власних свідомих висновків і суджень. Таким чином, завдання формування і зміцнення національної ідентичності, патріотизму, прищеплення європейських цінностей вимагає активного впровадження медіаосвіти, зокрема у плані формування і розвитку критичного мислення та компетенцій, пов'язаних з роботою з інформацією в широкому сенсі.

Впровадження медіаосвіти в Україні також тісно пов'язане з курсом нашої держави на повноправне входження до Європейського Союзу, де розвиток медіаосвіти є одним з головних пріоритетів освітньої політики. 2008 року Європейський парламент ухвалив «Резолюцію щодо медіаграмотності у цифровому світі»¹. У цьому документі обґрунтовується необхідність цілеспрямованого розвитку медіаосвіти у державах ЄС, формулюються рекомендації щодо конкретних шляхів реалізації цього завдання на різних освітніх рівнях. У «Резолюції щодо медіаграмотності у цифровому світі» Європейського парламенту подаються практичні рекомендації для національних освітніх систем. Зокрема, у п. 18 йдеться про те, що «медіаосвіта повинна стати компонентом формальної освіти, доступним усім дітям, повинна стати невід'ємною частиною навчальної програми на всіх етапах шкільного навчання», а п. 19 рекомендує «включити медіаграмотність як базову компетенцію до Європейської програми освіти протягом життя»².

Медіаосвіта в Україні впроваджується у плідній взаємодії з численними громадськими організаціями, як освітньої, так і медійної спрямованості, а також є предметом постійної уваги і підтримки урядів та організацій громадянського суспільства провідних демократичних держав

¹ European Parliament resolution of 16 December 2008 on media literacy in a digital world (2008/2129(INI)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0598+0+DOC+XML+V0//EN>

² European Parliament resolution of 16 December 2008 on media literacy in a digital world (2008/2129(INI)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0598+0+DOC+XML+V0//EN>

світу. Так, щорічну конференцію з медіаосвіти та медіаграмотності 2018 року, організовану міжнародною громадською організацією Internews в Україні та українською громадською організацією Академія української преси (АУП), відкривала посол США в Україні М. Йованович. Прикметно, що у своєму виступі посол США, зокрема, зазначила: «Сьогодні всі ми маємо розвинути у собі навичку критичного сприйняття інформації. Завдання вчителів – не лише навчити дітей розрізняти фейкові новини: ви їх вчите ширшого вміння – робити судження. Критичне мислення важливе під час навчання, але воно ще важливіше, коли молодь вже йде в реальний світ й ухвалює самостійні рішення. Прискіпливо ставитися до фактів, зважувати й аналізувати альтернативи – це фундаментальні речі, яких ви, вчителі, навчаєте учнів. Ви формуєте покоління нових громадян, здатних сумніватися і не приймати на віру першу-ліпшу відповідь. Переконана, що розвиток критичного мислення зробить сильнішими людей, суспільство та, зрештою, сильнішою Україну»³.

З 2016 року в Україні набула чинності нова редакція Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, яка має на меті «сприяння розбудові в Україні ефективної системи медіаосвіти, що має стати фундаментом гуманітарної безпеки держави, розвитку і консолідації громадянського суспільства, протидії зовнішній інформаційній агресії, всебічно підготувати дітей і молодь до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіа, формувати у громадян медіаінформаційну грамотність і медіакультуру відповідно до їхніх вікових, індивідуальних та інших особливостей»⁴. Згадана Концепція спрямована на підготовку і проведення широкомасштабного поетапного експериментального і подальшого

³ Як розвивається медіаграмотність в Україні: вісім висновків зі щорічної конференції // Detector.Media [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/yak_rozvivaetsya_mediagramotnist_v_ukraini_visim_visnovki_v_zi_schorichnoi_konferentsii/

⁴ Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція)/ за ред. Л. А. Найдюнової, М. М. Слюсаревського. – Київ, 2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_re_daktsiya/

інтенсивного масового впровадження медіаосвіти в педагогічну практику на всіх рівнях; пріоритетне започаткування шкільної та позашкільної медіаосвіти, що має стати головною інтеграційною ланкою формування цілісної системи медіаосвіти; забезпечення медіаосвіти у вищій школі, насамперед при підготовці фахівців педагогічного профілю; врахування завдань медіаосвіти в ході здійснення освітніх реформ та планування відповідних бюджетних асигнувань; ініціювання широкої громадської підтримки медіаосвітнього руху, включаючи міжнародну співпрацю в цій сфері. Концепція базується на вивченні стану медіакультури населення України та міжнародному досвіді організації медіаосвіти. Основні положення Концепції відповідають завданням, сформульованим у Паризькій програмі-рекомендаціях з медіа-освіти ЮНЕСКО (від 22 червня 2007 р.) та резолюції Європарламенту щодо медіаграмотності у світі цифрової інформації (від 16 грудня 2008 р.). Обов'язки провідного координатора впровадження медіаосвіти в країні покладено на Національну академію педагогічних наук України.

На виконання положень і принципів, сформульованих у Концепції провадження медіаосвіти було здійснено та реалізується нині низка заходів. Зокрема, 2010–2016 рр. було проведено експериментальний етап впровадження елементів медіаосвіти у близько 200 загальноосвітніх школах по всій Україні. На основі напрацьованого досвіду у 10 класах розпочалося вивчення окремого предмету «Медіакультура», а в серпні 2017 року розпочалася реалізація Всеукраїнського експерименту «Стандартизація наскрізної соціально-психологічної моделі масового впровадження медіаосвіти у вітчизняну педагогічну практику»⁵, розрахований на період до 2022 року. Серед завдань експерименту зазначаються розробка комплексу навчальних програм для наскрізної інтегрованої медіаосвіти з урахуванням

⁵ Наказ МОН України №1199 від 18.08.2017 «Про проведення всеукраїнського експерименту за темою «Стандартизація наскрізної соціально-психологічної моделі масового впровадження медіаосвіти у вітчизняну педагогічну практику» на базі навчальних закладів України» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://base.kristti.com.ua/?p=5828>

особливостей впровадження концепції Нової української школи, а також відповідного методичного забезпечення; розробка та апробація психолого-педагогічних технологій організації процесу інтенсивного впровадження наскрізної медіаосвіти; створення навчально-методичних комплексів медіаосвітніх спецкурсів для підготовки педагогів та психологів і підвищення їхньої кваліфікації.

До десяти ключових компетентностей, визначених як цілі освітньої реформи увійшла інформаційно-цифрова компетентність, яка передбачає впевнене і водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні» та навички з інформаційної й медіаграмотності. У Стандарті початкової освіти Нової української школи передбачено змістову лінію «Досліджуємо медіа», спрямованої на формування в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її, створювати прості медіапродукти. Міністерство освіти і науки України у наступні кілька років планує поширити відповідні стандарти на базову освіту і профільну (старшу) школу.

Поточний етап впровадження медіаосвіти і медіаграмотності в Україні позначений також низкою викликів і проблемних моментів. Варто відзначити, що вони часто виходять за межі освітньої сфери, і для їх подолання необхідні спільні зусилля освітян, медіапрофесіоналів та широкої громадськості. Серед таких проблем і викликів, які стали темою обговорення учасників щорічної конференції з медіаосвіти та медіаграмотності 2018 року, у першу чергу варто відзначити, зокрема, такі:

1. Нагальна потреба у спеціалізованій підготовці молодих педагогів та підвищенні кваліфікації тих, хто вже працюють. Названа проблема ще більше ускладнюється через те, що суттєвою частиною спадку радянського минулого в освіті є не просто брак критичного мислення, а також і брак можливостей його розвитку: якщо вчитель сам на

належному рівні не володіє критичним мисленням, то він і не здатний навчити цього дітей.

2. Освітянська спільнота досі не має однаковості щодо того, чи потрібно вивчати медіа та розвивати критичне мислення в рамках додаткової окремої навчальної дисципліни (поряд з інтеграцією елементів медіаосвіти і медіаграмотності у наявні навчальні предмети і програми, що однаково підтримується представниками освітянської спільноти).
3. Недостатня координація дій державних структур, дотичних до вирішення питання впровадження медіаосвіти, часом брак комунікації і спільного розуміння проблеми та шляхів її вирішення.
4. Недостатня увага до впровадження медіаосвіти та медіаграмотності з боку провідних українських ЗМІ, як традиційних, так і нових. Великі медіа, виконуючи політичні і бізнесові завдання своїх власників, надто часто поширюють упереджені, маніпулятивні, а часом і відверто неправдиві повідомлення. В такому становищі провідником високих стандартів інформаційної діяльності та медіаосвіти і медіапросвіти молоді й українського суспільства в цілому мають стати Національна суспільна телерадіокомпанія України та приватні мовники, готові у своїй повсякденній діяльності дотримуватися високих медіастандартів.
5. Швидкі зміни у глобальній медіасфері. Ефективність медіаосвіти великою мірою визначається здатністю учнів і студентів застосовувати вивчене у практичному житті, що навряд чи буде можливим, коли їх навчатимуть на прикладах з друкованої преси, яка для багатьох молодих людей вже невдовзі може стати анахронізмом. Крім того, що нині швидко відходять у минуле певні носії інформації, те саме відбувається з моделями функціонування медіаповідомлень незалежно від каналів їх поширення і отримання. Відповідно, ще один суттєвий виклик для впровадження медіаосвіти полягає в тому, щоб зуміти виокремити незмінні принципи і компоненти медіадіяльності та

спрогнозувати найсуттєвіші особливості майбутнього розвитку медіасфери.

ВИСНОВКИ

Серед ключових напрямів оновлення змісту освіти важливе місце належить упровадженню і розвитку сучасної медіаосвіти, спрямовану на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (опосередковане різноманітними електронними пристроями спілкування, Інтернет, мобільна телефонія) медіа. Для ефективного впровадження медіаосвіти, розробки навчальних програм і матеріалів, підготовки вчителів та викладачів необхідним є адекватне осмислення ролі і місця цієї нової навчальної дисципліни в Україні і світі на сучасному етапі, та її специфіки порівняно з іншими навчальними дисциплінами. Відповідно, оновлення змісту освіти має передбачати зміцнення зв'язку освіти з життям, зростання ступеня відповідності її змісту і форм соціальним, економічним і політичним реаліям сучасності. Також медіаосвіта може стати однією з важливих складових випрацювання ефективної протидії зовнішній інформаційній агресії, формуючи в учнів і студентів навички критичного сприйняття інформації, аналізу повідомлень з різних джерел, оцінювання їх достовірності та об'єктивності.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

З метою підвищення ефективності впровадження медіаосвіти та критичного мислення в освітню систему України та з огляду на наявні проблемні моменти зазначеного процесу, зокрема, є доцільним:

Міністерству освіти і науки України, Інституту модернізації змісту освіти із залученням фахівців Національної академії наук

України, Національної академії педагогічних наук України, представників громадських організацій:

- провести дослідження змін у вітчизняній та глобальній медіасфері з метою розробки перспективної програми розвитку медіаосвіти в Україні з урахуванням змін, що відбуваються у функціонуванні медіа та медіаповідомлень;

Міністерству освіти і науки України, Інституту модернізації змісту освіти із залученням фахівців Національної академії педагогічних наук України, представників громадських організацій:

- визначитися у питанні доцільності у процесі впровадження медіаосвіти та критичного мислення започаткування нових окремих навчальних дисциплін у початковій та середній школі; розробити інтегровані навчальні програми з оптимальним обсягом медіаосвітніх компонентів;
- розробити комплексну програму підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів з метою надання майбутнім та вже працюючим педагогам кваліфікацій, необхідних для ефективного впровадження медіаосвіти;

Міністерству освіти і науки України, Міністерству інформаційної політики України, Міністерству молоді та спорту України:

- утворити Міжвідомчу робочу групу з питань координації процесу впровадження медіаосвіти в освітню систему та медіапросвіти дорослого населення з метою оптимізації взаємодії зазначених центральних органів виконавчої влади;

Міністерству освіти і науки України, Міністерству інформаційної політики України спільно із зацікавленими громадськими організаціями, представниками медіаспільноти:

- ініціювати процес підвищення професійних стандартів у ЗМІ та професійній спільноті з урахуванням необхідності поширення

медіаграмотності та критичного мислення як серед молоді, так і в українському суспільстві в цілому.

А. Ю. Іщенко
відділ гуманітарної безпеки
Національний інститут стратегічних досліджень
грудень 2018 р.